

รายงานการวิจัย

โครงการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาพรรณพืชสมุนไพร
ป่าภูลังกาอย่างยั่งยืน

โดย นายสุบิน รักชาติ และคณะ

พฤษภาคม 2549

รายงานการวิจัย

โครงการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ ป่าไม้ และพัฒนาพรรณพืชสมุนไพร
ป่าภูแล้งคาอย่างยั่งยืน

โดย นายสุบิน รักชาติ และคณะ

พฤษภาคม 2549

สัญญาเลขที่ RDG47E0020

รายงานการวิจัย

โครงการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาพรรณพืชสมุนไพร
ป่าภูแล้งคาอย่างยั่งยืน

คณะผู้วิจัย

นายสุบิน รักษาติ
นายแรมเล็ก นิลนวล
นางสาวกุลธิดา พิมพา

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำนำ

โครงการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาพรรณพืชสมุนไพรป่าภูสิงห์อย่างยั่งยืน เป็นความพยายามเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรพรรณพืชสมุนไพรที่มีอยู่บนเทือกเขาภูสิงห์ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีต่อชุมชนรอบเทือกเขาภูสิงห์ในระยะยาว ทั้งการพัฒนาคุณภาพชีวิต วัฒนธรรม และสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน

การดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้ แบ่งออกเป็นสามระยะ โดยในระยะแรกเป็นการทำความเข้าใจกับชุมชน และเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นศึกษาวิจัย ระยะที่สองเป็นการรวบรวมพรรณพืชสมุนไพรที่มีอยู่ สำรวจระบบนิเวศในพื้นที่เทือกเขาภูสิงห์ และจัดฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพร และระยะที่สามเป็นการศึกษาดูงาน และนำเสนอผลการศึกษา แต่ที่มวิจัยสามารถดำเนินโครงการวิจัยไปถึงแค่ระยะที่สองเท่านั้น จึงทำให้ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการตามที่ตั้งไว้

คณะผู้วิจัย ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่เห็นคุณค่าให้ทุนอุดหนุนการดำเนินงานโครงการวิจัยในครั้งนี้

ขอบคุณคณะที่ปรึกษาทุกท่านที่ให้คำแนะนำอันทรงคุณค่ายิ่งตลอดเวลาในการดำเนินงานวิจัยร่วมกัน

สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณทีมวิจัย และชาวบ้านทุกท่านสำหรับน้ำใจจริง ความเอื้ออาทร และความเสียสละทุ่มเททำงานวิจัยเพื่อสร้างสรรค์ชุมชนร่วมกัน

ความบกพร่องในครั้งนี้นี้คณะผู้วิจัยขอน้อมรับเพื่อเรียนรู้ และพัฒนาอย่างก้าวต่อไป

คณะผู้วิจัย

31 พฤษภาคม 2549

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
สารบัญ	
บทที่ 1 บทนำ	
ความเป็นมาของโครงการการวิจัย	1
คำถามการวิจัย	2
วัตถุประสงค์การวิจัย	2
พื้นที่ดำเนินการวิจัย	3
ระยะเวลาดำเนินการ	3
แนวทางการการวิจัย	3
วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย	3
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 กระบวนการดำเนินงานวิจัย	
ประชุมถอดบทเรียน และเตรียมความพร้อมการดำเนินงาน	6
ประชุมทำความเข้าใจกับชาวบ้าน 5 หมู่บ้าน (พื้นที่เป้าหมาย)	8
สำรวจ เก็บข้อมูลบริบทชุมชน 5 หมู่บ้านเป้าหมาย	9
ประชุมทีมวิจัย และคณะทำงานเพื่อวิเคราะห์ระบบชนบท และประเมิน	
สถานการณ์อดีต ปัจจุบัน อนาคต	9
ศึกษาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลชุมชน	12
ประชุมนำเสนอผลการศึกษาชุมชน	13
ศึกษา และรวบรวมพรรณพืชสมุนไพรป่าภูลังกา	14
ประชุมทีมวิจัย เรียบเรียงข้อมูล	16
ประชุมเตรียมความพร้อมการอบรม	16
บทที่ 3 บริบทชุมชน และเอกสารที่เกี่ยวข้อง	
บริบทชุมชนบ้านหนองชน ตำบลหนองชน อำเภอนาทม จังหวัดนครพนม	30
บริบทชุมชนบ้านใหม่ชัยมงคล ตำบลหนองชน อำเภอนาทม จังหวัดนครพนม	27

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บริบทชุมชนบ้านนาอ่าง ตำบลโพธิ์หมากแข้ง อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดหนองคาย	33
บริบทชุมชนชัยชนะ ตำบลหนองชน อำเภอนาทม จังหวัดนครพนม	38
บริบทชุมชนบ้านนาสาร ตำบลโพธิ์หมากแข้ง อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดหนองคาย	42
 บทที่ 4 ผลการศึกษาวิจัย	
บทวิเคราะห์ระดับเครือข่ายป่าภูลังกา	47
สมุนไพรที่ค้นพบในเทือกเขาภูลังกา	57
 บทที่ 5 บทสรุป	71
 บรรณานุกรม	72
ภาคผนวก	73

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของโครงการวิจัย

สถานการณ์วิกฤตทางเศรษฐกิจในปี 2540 ได้ก่อให้เกิดผลดีในท่ามกลางวิกฤตดังกล่าวหลายประการด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อให้เกิดความตื่นตัวทางด้านการแพทย์พื้นบ้าน หรือการแพทย์แผนไทยอย่างกว้างขวางทั้งในระดับภูมิภาค และระดับประเทศ อาทิเช่น การศึกษาค้นคว้า การฟื้นฟูและการแปรรูปพืชสมุนไพรสำหรับการบำบัดรักษาความเจ็บไข้เบื้องต้นในชุมชน

พื้นที่เครือข่ายองค์กรชาวบ้านป่าภูลังกา มีชุมชนสมาชิกครอบคลุมทั้งสิ้น 8 หมู่บ้าน 3 อำเภอ 2 จังหวัด คือ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดหนองคาย อำเภอบ้านแพง และอำเภอนาทม จังหวัดนครพนม ซึ่งเกาะเกี่ยวและกำเนิดตั้งแต่ปี 2535 เนื่องจากชุมชนในพื้นที่ดังกล่าวได้รับผลกระทบจากนโยบายรัฐในการอพยพย้ายผู้คน ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติออกจากพื้นที่ ภายใต้โครงการ คจก. องค์กรชาวบ้านในพื้นที่จึงมีการรณรงค์ เพื่อสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายเกษตรกรรมที่ได้รับผล กระทบจากโครงการดังกล่าวในพื้นที่ภาคอีสานจนนำไปสู่ข้อยุติ และยกเลิกโครงการในที่สุด เมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2535

หลังจากการยกเลิกโครงการดังกล่าว ชุมชนได้ร่วมกันวางแผนงานพัฒนาชุมชน และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่โดยรอบป่าภูลังกา เช่น การจัดการพื้นที่เขตป่ากันชนออกจากพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน การจัดทำแนวป้องกันไฟป่า การปลูกป่าฟื้นฟูพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม และการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมทางเลือกที่เหมาะสมต่อสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น โดยได้รับการสนับสนุนงานพัฒนาทั้งจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน

นอกจากกิจกรรมการพัฒนาชุมชน และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่รอบป่าภูลังกา กิจกรรมที่เด่นอีกประการหนึ่งขององค์กรชาวบ้านป่าภูลังกา คือ การฟื้นฟูหมอยาพื้นบ้าน และภูมิปัญญาความรู้ด้านสมุนไพร ที่ผ่านมากลุ่มได้ทำกิจกรรมอยู่หลายกิจกรรม เช่น จัดตั้งกลุ่มหมอยาสมุนไพรภูลังกา ร่วมกับเครือข่ายสภาพหมอยาพื้นบ้านภาคอีสานจัดรณรงค์ สัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ และผลักดัน พ.ร.บ. สภาพหมอยาพื้นบ้านร่วมกับเครือข่ายทั่วประเทศ และโรงพยาบาลบึงโขงหลง จังหวัดหนองคาย ในการใช้สมุนไพรไปรักษาผู้ป่วยในโรงพยาบาลจนได้รับใบอนุญาตผู้ประกอบการโรคศิลปะของกลุ่ม

พัฒนาการเพาะกล้าสมุนไพร และการแปรรูปยาโดยได้รับการสนับสนุนทุนจากภาคเอกชน แต่ ที่ผ่านมามีข้อจำกัดในความรู้การแปรรูป

กิจกรรมที่กล่าวมาข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนากลุ่ม แต่อย่างไรก็ตามยังประสบปัญหา และข้อจำกัดในการพัฒนา โดยเฉพาะขาดการรวบรวมข้อมูลไว้อย่างเป็นระบบ ขาดการถอดบทเรียนในการดำเนินการที่ผ่านมา นอกจากนี้ยังขาดการสร้างนวัตกรรมใหม่ในการใช้ประโยชน์หรือค้นคว้าพัฒนาตัวยาที่มีลักษณะเด่นในป่าภูลังกา และที่สำคัญยังไม่มีกระบวนการสร้างให้มีการสืบทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ หรือขยายผลในการอนุรักษ์และฟื้นฟูอย่างยั่งยืนของชุมชน ซึ่งปัจจุบันป่าภูลังกาได้ถูกกลุ่มบุคคลจากภายนอกเข้ามาศึกษาและมาเอาตัวยาสมุนไพรไปใช้แบบทำลาย มุ่งเน้นไปขายเชิงพาณิชย์ ทำให้ปริมาณสมุนไพรลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว ในอนาคตถ้าชุมชนไม่มีการฟื้นฟูหรือการถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างจริงจัง โอกาสสมุนไพรในพื้นที่รอบป่าภูลังกาจะสูญพันธุ์มีสูงมาก

ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในครั้งนี้ จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของครัวเรือน และสมาชิกในชุมชน รวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ และสำรวจชนิดพันธุ์ไม้สมุนไพรป่าภูลังกา รวมถึงศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูอย่างเป็นระบบ เพื่อเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชน และการสืบทอดต่อลูกหลานต่อไปในอนาคต

คำถามการวิจัย

ชุมชนรอบพื้นที่ป่าภูลังกาจะมีแนวทางการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาพรรณพืชสมุนไพรในพื้นที่ป่าภูลังกาได้อย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัย และวิวัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการอนุรักษ์ และฟื้นฟูพรรณพืชสมุนไพรป่าภูลังกา
2. เพื่อศึกษารวบรวมพรรณพืชสมุนไพรในพื้นที่ป่าภูลังกา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
3. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาเทคนิควิธีการการจัดการทรัพยากรสมุนไพรธรรมชาติป่าภูลังกาอย่างยั่งยืน

พื้นที่ดำเนินการศึกษาวิจัย

พื้นที่ดำเนินการศึกษาวิจัยประกอบด้วย 5 หมู่บ้าน คือ

1. บ้านนาอ่าง ตำบลโพธิ์มากแข้ง อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดหนองคาย
2. บ้านหนองชน ตำบลหนองชน อำเภอนาทม จังหวัดนครพนม
3. บ้านใหม่ชัยมงคล ตำบลหนองชน อำเภอนาทม จังหวัดนครพนม
4. บ้านนาสาร ตำบลโพธิ์มากแข้ง อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดหนองคาย
5. บ้านชัยชนะ ตำบลบ้านแพง อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม

ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

กันยายน 2547 – พฤษภาคม 2549

แนวทางการศึกษาวิจัย

1. ศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาดั้งเดิมเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในวิถีชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน รวมถึงปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลง
2. ศึกษารวบรวมชนิด สรรพคุณ วิธีการใช้ พรรณพืชสมุนไพรในพื้นที่ป่าภูลังกา
3. ศึกษาเทคนิค วิธีการ การจัดการ เพื่อการอนุรักษ์ พันธุ์ และพัฒนาอย่างยั่งยืน

วิธีการ และขั้นตอนการศึกษา

1. ประชุมเครือข่ายถอดบทเรียน และกลุ่มหมอยาในพื้นที่ เพื่อสรุปแนวคิด และการพัฒนา วิทยาวิจัย
2. ประชุมสรุปผลการพัฒนาวิทยาวิจัย
3. ศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ภูมิปัญญาดั้งเดิมเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรใน วิถีชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน รวมถึงปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงใช้ กระบวนการดังนี้
 - 3.1 ศึกษาจากเอกสารข้อมูลทั้งในระดับท้องถิ่นและสถาบันการศึกษา
 - 3.2 พัฒนาแบบรวบรวมข้อมูลทั้งในระบบการสัมภาษณ์ และรวบรวมข้อมูลเชิงโครงสร้าง จากปราชญ์ผู้รู้หรือคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน
 - 3.3 เก็บข้อมูลมิติเชิงพัฒนาการทางวัฒนธรรมชุมชนต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

4. ศึกษารวบรวมชนิด สรรพคุณ วิธีการใช้ พรรณพืชสมุนไพรในพื้นที่ป่าภูลังกา โดยมีวิธีการดังนี้
 - 4.1 ประชุมรวบรวมความรู้จากหมอยาพื้นบ้านในชุมชน
 - 4.2 ศึกษาเอกสารรายงานหรือสถิติที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสมุนไพร
 - 4.3 จัดศึกษารวบรวมโดยการสำรวจ บันทึกภาพในพื้นที่ป่าภูลังกา
 - 4.4 สังเคราะห์ข้อมูล แยกแยะชนิด สรรพคุณ วิธีใช้ประโยชน์
 - 4.5 ศึกษาทดลอง การปลูก การเพาะกล้า การดูแลรักษา รวมถึงการขยายผล
 - 4.6 กระบวนการศึกษาทุกขั้นตอนจะจัดให้เยาวชน นักเรียน และชุมชนได้มีส่วนร่วมในการเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน และใช้เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากหมอยาพื้นบ้านสู่ลูกหลานไปพร้อมกันกับกระบวนการวิจัย
 - 4.7 การศึกษารวบรวมจะจัดประชุมสรุปผลและตรวจสอบข้อมูลให้ถูกต้อง เดือนละ 1 ครั้ง
5. ศึกษาเทคนิค วิธีการ การจัดการเพื่อการอนุรักษ์ พันธุ์ และพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยใช้วิธีการดำเนินการดังนี้
 - 5.1 จัดฝึกอบรมเทคนิคการขยายพันธุ์พืช และการดูแลรักษาให้กับชุมชน
 - 5.2 จัดฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการจัดการ การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนของชุมชน
 - 5.3 จัดศึกษาดูงานการจัดการสมุนไพรอย่างยั่งยืน และการแปรรูป เพิ่มมูลค่าผลผลิต
 - 5.4 ศึกษารวบรวม เทคนิค วิธีใช้สมุนไพรอย่างถูกวิธี จากเอกสาร หรือจากหมอยาพื้นบ้าน
6. จัดประชุมและรายงานผลการศึกษาวิจัย อย่างน้อย 6 เดือนต่อครั้ง
7. สรุปบทเรียนและเสนอผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุมชนสามารถรวบรวมชนิดพรรณพืชสมุนไพรในพื้นที่ป่าภูลังกาอย่างเป็นระบบ มีหลักฐานวิทยาการองค์ความรู้ที่สามารถใช้ในการค้นคว้า แลกเปลี่ยนเรียนรู้ สืบทอดต่อลูกหลานและบุคคลที่สนใจทั่วไป
2. ชุมชนมีความรู้อย่างรู้จริง และสามารถพัฒนาศักยภาพ เทคนิค วิทยาการในการฟื้นฟูอนุรักษ์ และการจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสมุนไพรพื้นบ้านอย่างยั่งยืน

3. ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงปัจจัยภายนอกในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีผลต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูพรรณพืช สมุนไพร รวมถึงชุมชนสามารถบูรณาการให้ภูมิปัญญาดั้งเดิมได้รับการพัฒนาให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ หรือมีการพัฒนาภูมิปัญญาใหม่จากฐานภูมิปัญญาเดิม หรือผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเก่าและวัฒนธรรมใหม่บนพื้นฐานการพึ่งตนเองของชุมชน

บทที่ 2

กระบวนการศึกษาวิจัย

ประชุมถอดบทเรียน และเตรียมความพร้อมการทำงาน

นักวิจัยจัดเตรียมเอกสารเพื่อให้ประกอบในการประชุม คือ สรุปย่อความเป็นมาของโครงการ ตารางแผนกิจกรรม เอกสารแนวทางการดำเนินงานของ สกว. และเอกสารทางงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือที่เคยมีในพื้นที่มาก่อน พร้อมทั้งเตรียมอุปกรณ์เช่นกระดาษเขียน ปากกาสี / กำหนดวัน / เวลา และสถานที่จัดการประชุม ซึ่งต้องกำหนดให้เป็นช่วงเวลาที่กลุ่มเป้าหมายว่างเว้นจากภารกิจของครอบครัว

จากนั้น ประสานงานกับทีมที่ปรึกษาโครงการ เพื่อร่วมชี้แจงข้อมูลทั้งหมดของโครงการ ตลอดจนการแนะแนวทางในการดำเนินกิจกรรมในรูปแบบของ “งานวิจัยชาวบ้าน” และ ประสานงานกับผู้นำชุมชน ในพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งกำหนดเป็นผู้นำที่เป็นทางการ คือ ผู้ที่มีตำแหน่งในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ประธานกลุ่มองค์กรต่างๆ และผู้นำที่มีอิทธิพลทางความคิดในชุมชน คือ ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน และกลุ่มหมอยาพื้นบ้าน

ผู้เข้าร่วมการประชุมเกือบทั้งหมดเป็นหมอยาพื้นบ้านป่าภูลังกาซึ่งได้เคยดำเนินกิจกรรมร่วมกัน และการดำเนินกิจกรรมร่วมกับกลุ่มองค์กรทั้งภาครัฐ และเอกชนมาแล้วในระดับหนึ่ง อันเป็นกิจกรรมเพื่อการพัฒนากระบวนการกลุ่มหมอยา ฯ และการพัฒนากระบวนการผลิตตามแต่ศักยภาพของกลุ่ม ซึ่งในกิจกรรมที่ผ่านมาแม้ทั้งที่ประสบผล และยังคงไม่เห็นผลเพราะขาดความต่อเนื่องของกระบวนการจัดกิจกรรม ในเบื้องต้นที่ประชุมจึงได้สรุปบทเรียนการดำเนินงานที่ผ่านมาทั้งในส่วนที่ดีควรประยุกต์พัฒนาใช้ร่วม และในส่วนที่เป็นปัญหาอันต้องแก้ไขก่อนจะดำเนินกิจกรรมใด ๆ ต่อ และสามารถสรุปได้ คือ

ข้อดีของกระบวนการทำงานของกลุ่มที่ผ่านมา กลุ่มหมอยาพื้นบ้าน(สมุนไพรร) ป่าภูลังกา เป็นกลุ่มกิจกรรมที่เกิดจากการรวมตัวของหมอยาในชุมชนรอบพื้นที่ป่าภูลังกา ซึ่งเดิมมีสมาชิกกว่า 60 คน แต่ปัจจุบันคงเหลือเพียง 20 คน ในไม่กี่ชุมชน ซึ่งสาเหตุของการลดจำนวนลงส่วนหนึ่งคือกิจกรรมที่ผ่านมายังไม่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของกลุ่ม ตลอดจนไม่ต่อเนื่องเท่าที่ควร กิจกรรมของกลุ่มที่ผ่านมา เช่น การรวมตัวจัดตั้งกลุ่มภายในชุมชน เป็นกลุ่มเครือข่ายป่าภูลังกา และยังเป็นกลุ่มเครือข่ายหมอยาพื้นบ้านภาคอีสานตอนบน การมีส่วนร่วมในการนำเสนอภูมิปัญญาหมอยาพื้นบ้านในนาม

ชุมชนเพื่อสุขภาพลึงกา การออกร้านขายยาสมุนไพรพร้อมการบำบัดรักษาแบบแผนไทย การรณรงค์ให้มีการใช้ยาสมุนไพรในชุมชน ตลอดจนการดูแลรักษาพันธุ์พืชสมุนไพรในป่าชุมชน เป็นต้น

ด้านศักยภาพของกลุ่มนั้นเป็นผู้ทรงความรู้เกี่ยวกับการบำบัดรักษาโรคด้วยแผนไทยการอนุรักษ์ และขยายพันธุ์พืชสมุนไพรตลอดจนเป็นกลุ่มผู้นำที่มีความสามารถสูงในการสื่อสารกับสาธารณะในเชิงงานรณรงค์องค์ความรู้ การทำงานของกลุ่มเป็นทีมงานที่มีความเชื่อมั่นสูงในศักยภาพของตนเอง ตลอดจนรับผิดชอบกิจกรรมได้เป็นอย่างดี

สิ่งที่เป็นปัญหา และอาจต้องปรับแก้ไขกลุ่มหมอยาป่าภูสิงห์นี้ มีการรวมตัวกันมากกว่า 5 ปี และสมาชิกส่วนใหญ่ยังคงเป็นผู้อาวุโส / ผู้ทรงความรู้ของแต่ละชุมชน การทำงานมีความรอบคอบ แต่อาจไม่คล่องตัวนักด้วยวัยที่มากขึ้น ปัจจุบันสมาชิกลดลงด้วยภารกิจของครอบครัว และมีเสียชีวิตไป การทำกิจกรรมที่ผ่านมายังไม่สอดคล้องกับภาระงานกับองค์กรนั้น ๆ เช่น กรว่าจะมีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ต้องผ่านขั้นตอนในการศึกษา การทดสอบ การทดลอง และเงื่อนไขต่าง ๆ ขององค์กรนั้น ๆ แต่ในขณะเดียวกันทางกลุ่มมั่นใจว่ามีความพร้อม และสามารถทำได้เลย ซึ่งประเด็นความคิดกับวิธีการทำงานร่วมกัน ยังไม่เป็นเอกภาพมากนัก จึงเป็นปัญหาเรื่องการทำงานที่ไม่สามารถสนองตอบกับกลุ่มได้ และทำให้กิจกรรมอื่น ๆ ต้องล่าช้าไป

หลังจากสรุปบทเรียนการดำเนินงานที่ผ่านมา หัวหน้าทีมวิจัย และผู้ช่วยทีมวิจัย ได้นำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการงานวิจัย ฯ พร้อมกำหนดประเด็นสำคัญที่จะต้องหารือ ดังนี้

1. ความเป็นมาของการจัดทำโครงการ ความสำคัญของการจัดทำโครงการวิจัย
2. แนะนำเกี่ยวกับการบริหารจัดการโครงการ เรื่องการจัดการงบประมาณ ใบเสร็จรับเงิน ใบสำคัญรับเงิน ใบแทนใบเสร็จ และเอกสารอื่น ๆ เช่น หมายเลขบัตรประชาชน แบบทำยตามระเบียบ / เงื่อนไขของ สกว.ภาค
3. อธิบายความหมายของแผนงานในแต่ละกิจกรรม
4. การทำงานในระบบทีมงาน ระบบและวิธีการประสานงานกับบุคคล และกับองค์กรต่าง ๆ
5. วิธีการดำเนินกิจกรรมตามแผนงาน เช่น รู้จักเครื่องมือต่าง ๆ ในการทำงานวิจัยการสังเกต การสัมภาษณ์ การลำดับข้อมูล การประมวลผล / ภาพรวมของข้อมูลที่ได้มาในเบื้องต้น และการจัดทำแผนผังแผนที่
6. การแบ่งบทบาทหน้าที่ที่เหมาะสมกับความสามารถของแต่ละบุคคล ซึ่งทีมวิจัยได้กำหนดประเด็นการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบตามแผนกิจกรรม และเป้าหมายของโครงการ สามารถกำหนดตัวบุคคล และหน้าที่ ได้ดังนี้

เรื่องการเงิน / บัญชีของโครงการ ฯ

นายสุบิน รักชาติ (หัวหน้าทีม)

นายบัวลี พรหมนิล

นายทอง ศรีมูลทา

เรื่องเอกสารต่างๆ ของโครงการฯ และการจัดเก็บข้อมูล นายแรมเล็ก นิลนวล

นางสาวกุลธิดา พิมพ์า

เรื่องการประสานงานกับชุมชนเป้าหมายเป็นหลัก ในการทำกิจกรรมตามโครงการฯ แยกได้ คือ

1. บ้านนาอ่าง ,บ้านนาสาร นายสุบิน รักชาติ แล นายบัวลี พรหมนิล
2. บ้านหนองชน นายสมาน และ นายสมคิด
3. บ้านใหม่ชัยมงคล นายทอง ศรีมูลทา
4. ชุมชนชัยชนะ นายแรมเล็ก นิลนวล และนางบุญหลาย บัวสอน
5. การประสานงานองค์กรภายในพื้นที่ เช่น องค์กรภาครัฐ และองค์การบริหารท้องถิ่น

นายแรมเล็ก นิลนวล .นายสุบิน รักชาติ

และนายทอง ศรีมูลทา

ที่ประชุมได้จัดเตรียมแนวทางการดำเนินงานตามแผนกิจกรรมที่ 2 (การทำความเข้าใจกับชุมชนเป้าหมาย) ซึ่งระบุตรงกันว่า ต้องเป็นวันเดียวกันกับที่ผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้านเรียกประชุมลูกบ้าน หรือเวทีการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน เพราะจะทำให้การประชุมไม่กำหนดวันซ้ำซ้อน อันจะเป็นการเสียเวลาของชาวบ้านภายในชุมชน และจะมีผู้เข้าร่วมฟังจำนวนมาก

ประชุมสมาชิกเพื่อทำความเข้าใจ ใน 5 หมู่บ้าน (พื้นที่เป้าหมาย)

หัวหน้าทีมวิจัย จัดเตรียมเอกสารที่เกี่ยวข้อง คือ สำเนาโครงการงานวิจัยฯ และแผนกิจกรรมตามโครงการ เพื่อนำเสนอต่อชุมชน และประสานงานกับผู้นำชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งกำหนดเป็นผู้นำที่เป็นทางการ คือ ผู้ที่มีตำแหน่งในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ประธานกลุ่มองค์กรต่างๆ และผู้นำที่มีอิทธิพลทางความคิดในชุมชน คือ ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน และกลุ่มหมอยาพื้นบ้านในแต่ละหมู่บ้าน พร้อมกำหนดวันเวลา และสถานที่จัดการประชุม พร้อมทั้ง จัดเตรียมอุปกรณ์ และแบ่งบทบาทหน้าที่ต่อคณะทำงาน เพื่อรับผิดชอบประเด็นเนื้อหาที่ต้องทำการนำเสนอต่อที่ประชุม

คณะทำงานได้จัดเวทีเพื่อทำความเข้าใจกับชุมชนเป้าหมาย ทั้งสิ้น 5 ครั้ง ประกอบด้วย วันที่ 28 กันยายน 2547 ที่บ้านนาสาร วันที่ 30 กันยายน 2547 ที่บ้านนาอ่าง วันที่ 5 ตุลาคม 2547 ที่บ้านหนองชนหมู่ 1 และหมู่ 8 วันที่ 8 ตุลาคม 2547 ที่บ้านใหม่ชัยมงคล และวันที่ 10 ตุลาคม 2547 ที่ชุมชนชัยชนะ ข้อมูลต่าง ๆ ของโครงการวิจัยที่นำเสนอต่อชุมชนก็ประกอบด้วย การแนะนำทีมงานวิจัย และคณะทำงาน ความเป็นมา / ความสำคัญของโครงการวิจัยฯ ใจหทัย – เป้าหมายของการ

วิจัยครั้งนี้ กิจกรรมตามแผนงาน กรอบวิธี และแนวทางการทำงานร่วมกับชุมชน ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากโครงการ ฯ

สำรวจข้อมูล เก็บข้อมูล และรวบรวมข้อมูลชุมชน 5 หมู่บ้านเป้าหมาย

หัวหน้าทีมวิจัยประสานงานกับคณะทำงานที่รับผิดชอบหลักในแต่ละพื้นที่ชุมชนเป้าหมาย เพื่อกำหนดวัน / เวลา และสถานที่ในการลงจัดเก็บข้อมูลพื้นฐานรายชุมชน รวมทั้งประสานงานยังหน่วยงานราชการ และองค์กรท้องถิ่น เพื่อขอความร่วมมือในการจัดเก็บข้อมูลที่เป็นทางการเพื่อใช้ในการอ้างอิงตามโครงการ เช่น ข้อมูลจำนวนครัวเรือน ประชากร การศึกษา และการสาธารณสุข เป็นต้น

จัดเตรียมเครื่องมือในการจัดเก็บข้อมูล ประกอบด้วย แบบสอบถามหรือ คำถามเปิดเพื่อใช้นำทางการถามข้อมูลของ คณะทำงานวิจัย แบบสอบถามข้อมูลสภาพทั่วไปของชุมชน เช่น ประวัติชุมชน อาชีพ/รายได้ แหล่งทรัพยากร ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณี การสนับสนุนจากภายนอก และข้อคิดเห็นในปัญหา และความต้องการของชุมชน การสอบถามบุคคล ซึ่งคัดเลือกบุคคลที่มีความรู้เรื่องต่างๆ ภายในชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ (ผู้นำท้องถิ่นเดิม) ผู้มีอิทธิพลทางความคิดของชุมชน เป็นต้น ซึ่งจะสามารถลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาแต่เดิมได้

คณะทำงานวิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูล จากวันที่ 15 ตุลาคม – 25 พฤศจิกายน 2547 ใน 5 หมู่บ้านเป้าหมายหลัก คือ บ้านนาसान บ้านนาอ่าง บ้านหนองชน หมู่ 1 และหมู่ 8 บ้านใหม่ชัยมงคล และชุมชนชัยชนะ ในระหว่างการจัดเก็บข้อมูล พบว่า ชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ซึ่งเชื่อว่ นอกจากความเข้าใจมากขึ้นในการทำงานวิจัยนี้แล้วนั้น เป็นเพราะมีผู้นำชุมชน และหมอยาพื้นบ้านเข้าร่วมกิจกรรมด้วย ทำให้คนในชุมชนเชื่อว่าการทำงานครั้งนี้จะเป็นการสะท้อนความต้องการของตนเองได้ในระดับหนึ่ง

ประชุมทีมวิจัย และคณะทำงานเพื่อวิเคราะห์ระบบชนบท และประเมินสถานการณ์อดีต ปัจจุบัน อนาคต

ผู้ช่วยทีมวิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลทั้งหมดที่ได้รับจากการจัดเก็บข้อมูลพื้นฐาน และแยกแยะจัดเรียงข้อมูล พร้อมทำบทสรุปเบื้องต้น เพื่อนำเสนอต่อคณะทำงานในการตรวจสอบร่วม พร้อมทั้งจัดเตรียมประเด็นในการหารือร่วมต่อ คือ การร่วมวิเคราะห์ระบบชนบทของหมู่บ้านในพื้นที่เป้าหมาย โดยจะใช้วิธีการระดมสมอง(ความคิดเห็น) จากผู้เข้าร่วม จากนั้นจะเป็นการประเมินสถานการณ์ในภาพรวมทั้งอดีต – ปัจจุบัน – อนาคต

ที่ประชุมนำเสนอความเห็น และได้เถียงถึงประเด็นต่างๆ อย่างหลากหลาย เนื่องจากประเด็นดังกล่าว เป็นเรื่องใกล้ตัว แต่ไม่เคยมีการหยิบยกมาคุยกันในวงสนทนาที่เป็นทางการเช่นนี้ ซึ่งกรณีนี้ทำให้นักวิจัยได้เห็นถึงการแสดงออกทางความคิดของบุคคลรุ่นใหญ่(อาวุโส) ที่เฝ้าระวังสิ่งที่มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงชุมชนของตนเองมาโดยตลอด แต่ไม่มีโอกาสได้ถ่ายทอดออกเป็นสาระสำคัญ อันเชื่อว่าจะสามารถนำไปอ้างอิงเป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี สรุปประเด็นสาระสำคัญ ดังนี้

ด้านสังคมภายในชุมชน แต่เดิมระบบสังคมภายในชุมชนนั้น เป็นลักษณะของสายเครือญาติ ซึ่งนอกเหนือจากการมีสัมพันธ์ภาพ และการปฏิสังสรรค์กันในนามของสายเครือญาติเฉพาะกลุ่มญาติตนเองแล้ว ในการปฏิบัติร่วมกันในชุมชนจะเป็นการพึ่งพาอาศัยกันแบบพี่แบบน้อง การกิน การอยู่ร่วมกันจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่มีการแอบขโมยของ หรือมีเรื่องราวที่ใหญ่โต จากการอยู่บ้านเรือนติดกัน ต่อมาจนถึงปัจจุบัน มีระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เดิมยังไม่รู้จักดีนัก แต่ในขณะนี้กลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิต เช่น เครื่องอำนวยความสะดวกภายในครัวเรือน อาทิ เครื่องใช้ไฟฟ้า โทรทัศน์ เครื่องเสียง เครื่องซักผ้า เครื่องทำน้ำอุ่น เตาไมโครเวฟ ตลอดจน เครื่องคอมพิวเตอร์ และด้านเครื่องใช้จักรกลต่างๆ ในด้านการผลิต และรถยนต์ สิ่งต่างๆ ที่กล่าวมานี้ภายในชุมชนมีโดยเฉลี่ยเกือบทุกครัวเรือน และสามารถเป็นเจ้าของได้ง่ายจากระบบสินเชื่อ / เงินผ่อนที่นำมาเร่งเสนอขายสินค้าถึงบ้าน แต่ก็เป็นเรื่องของความสะดวกที่แต่ละครัวเรือนที่มีอำนาจในการซื้อหาจะพึงทำได้ และไม่ใช่ว่าเรื่องแปลกตราบใดที่โลกมีการวิวัฒนาการไป

แต่หากประเมินให้ชัด พบว่า ในการบริโภคอุปโภคสินค้าเหล่านี้ เป็นสาเหตุหลักที่แต่ละครัวเรือนไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกันมากดังเดิม และเวลาที่เคยพูดคุยโต้ถามกันต้องลดลง เพราะความต้องการเป็นส่วนตัว ลักษณะครอบครัวจึงกลายเป็นแบบครอบครัวเดี่ยวในขณะเดียวกันแต่ละครัวเรือนต้องมีการหนี้สิน หรือค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น จึงจำเป็นต้องเร่งมือในการประกอบอาชีพตามที่แต่ละคนถนัดไป ปัญหาเรื่องการทำกินไม่เพียงพอจึงเกิดขึ้น ปัญหาการลักขโมยของมีให้เห็นบ้าง เด็กๆ เริ่มสนใจเทคโนโลยีและฝันที่อยากจะได้เดินทางจากชุมชนเพื่อทำตามแบบอย่างที่ได้เห็นจากสิ่งที่เทคโนโลยีนำเสนอ คงมีเพียงกลุ่มคนสูงอายุที่มีการจับกลุ่มคุยกันถึงสิ่งที่เป็นอย่างอยู่ในปัจจุบัน และกังวลถึงการเปลี่ยนแปลงที่จะมีต่อเนื่องในอนาคตอันใกล้ต่อไป

ด้านเศรษฐกิจ ดังที่ได้กล่าวข้างต้นว่าระบบสังคมของชุมชนเปลี่ยนไป ความต้องการในการเพิ่มฐานอำนาจทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนถึงชุมชนจึงมีระดับเพิ่มมากขึ้น ความพยายามในการเร่งมือในการสร้างงานในรูปแบบต่างๆ ของแต่ละครัวเรือนจึงมีขึ้นในหลายรูปแบบ และหลายวิธี แม้ในบางวิธีจะไม่ถูกต้อง และเป็นการทำลายระบบโครงสร้างของชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ ความเป็นครอบครัวก็ตาม

การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดมีกล่าวระบุได้ คือ รูปแบบการทำงานอาชีพ แต่เดิมเกือบทุกคนจะเรือนพึ่งพาทรัพยากรภายในชุมชนในการประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก ดิน น้ำ ป่า ใช้ร่วมกัน แบ่งปันกัน และใช้อย่างระมัดระวังในความเป็นสมบัติร่วมของชุมชน แต่ในปัจจุบันมีเทคโนโลยีมาเสริม มีแหล่งทุนต่างๆ เข้ามารองรับสนับสนุนทั้งที่ให้เปล่า และต้องแลกเปลี่ยน ชาวบ้านมีทางเลือกเพิ่มมากขึ้น นิยมการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตแบบผสมผสานเป็นเชิงเดี่ยว และไม่เศรษฐกิจเพราะให้ราคาผลผลิตที่สูงกว่า แม้ต้นทุนจะมากขึ้นแต่มีการสนับสนุนร่วมจากภายนอก ภายหลังจากการขายผลผลิตจึงพบกับปัญหาการถูกกดราคาเพราะมีผลผลิตที่ซ้ำซ้อน ตลาดรองรับมีน้อย ไม่มีอำนาจต่อรองกับแหล่งทุนหรือส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เมื่อหักราคา ค่าใช้จ่ายแล้วพบว่าไม่ได้เท่าที่คิด อาชีพเสริมจึงเกิดขึ้นคือการรับจ้างแรงงาน และไกลจนถึงการอพยพแรงงานไปยังนอกชุมชน จุดนี้มีผลกระทบถึงสถาบันครอบครัวที่ต้องอยู่แบบกระจายตัวปัญหาเหล่านี้เป็นการหยิบยกหัวข้อหลักที่เป็นผลกระทบในระยะยาวซึ่งก็มีแนวโน้มว่าในอนาคตอาชีพภาคเกษตรกรรมจะเปลี่ยนไป

ด้านทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อระบบสังคมเปลี่ยน วิธีการผลิตพัฒนารูปแบบไป ซึ่งที่เป็นผลกระทบหลักคือ ทรัพยากรของชุมชน กล่าวคือ กระบวนการผลิตทางภาคการเกษตรกรรมนิยมใช้นวัตกรรมใหม่ๆ เพิ่มเพื่อมูลค่าทางการผลิต เช่น การใช้สารเคมีในการผลิต การนิยมปลูกพืชเชิงเดี่ยว และพืชเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นที่ทราบหากไม่มีวิธีในการปรับปรุงบำรุงหน้าดินไปพร้อม จะเกิดผลเสียต่อลักษณะดินนั้นๆ ดินจะเสื่อม หน้าดินจะพังทลาย คุณภาพดินจะไม่ดีพอในการทำการเกษตรในรุ่นต่อไป ขณะเดียวกันทรัพยากรน้ำที่เคยเพียงพอจากแหล่งน้ำธรรมชาติโดยรอบบริเวณเทือกเขาภูผาลังกานั้นต้องร่วมกัน และสร้างความพยายามในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างสิ่งที่จะช่วยกักเก็บน้ำให้เพียงพอ ด้านทรัพยากรป่าเดิมเคยร่วมกันดูแลรักษาพื้นที่ไว้เพื่อเป็นการอนุรักษ์ ระบุใช้ได้เพียงการหาอาหารและยาสมุนไพรรักษาโรคเฉพาะเป็นอย่างไร ไป แต่ในปัจจุบันมีปริมาณการลักลอบตัดไม้เพิ่มมากขึ้น แม้จะนำไปต่อเติมเพิ่มบ้านเรือนก็ตาม จำนวนไม้ในป่าลดลงเพราะไม่มีการปลูกเสริมตามประเพณีปฏิบัติ

ที่สำคัญคือด้านพรรณพืชสมุนไพรที่มีอยู่มากมาย และหลากหลายในผืนป่า ได้ลดจำนวนลงเร็วอย่างน่าเสียดาย ผู้เฒ่าหมอยาพื้นบ้านกล่าวว่า "ลำพังเพียงการเก็บหามาเพื่อรักษาโรคหรือบำรุงร่างกายของคนในชุมชนรอบภูผาลังกานั้น ต่อให้ตายหลายชั่วคนก็ยังเก็บกินไม่หมด.." แต่ที่มีปริมาณลดลงนั้นเพราะมีการลักลอบนำสมุนไพรไปขายเพื่อการผลิตในรูปแบบต่างๆ ยิ่งในภาวะปัจจุบันยิ่งเพิ่มมากขึ้นซึ่งจะมีนายทุนจากภายนอกเข้ามาดำเนินการทั้งนี้ปัญหาล้วนหนึ่งอยู่ที่ชาวบ้านในพื้นที่เองที่ไม่ตระหนักถึงความสำคัญในการใช้ประโยชน์สมุนไพร และการร่วมอนุรักษ์ฟื้นฟูพรรณพืชในท้องถิ่นตนเอง ประเด็นผู้เฒ่ากล่าวสรุปว่า ไม่รู้จะโทษใคร เพราะหากเขาไม่คิดว่าทรัพยากรเหล่านี้เป็นของเขา ก็พร้อมที่จะเอาไปแลกมาเป็นเงิน...

ศึกษาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลชุมชน

หัวหน้าทีมวิจัย และผู้ช่วยทีมวิจัย รวบรวมข้อมูลพื้นฐานของแต่ละชุมชนที่ได้ดำเนินการจัดเก็บมาโดยคณะทำงานวิจัย ตามประเด็นที่ได้ตั้งเป้าหมายตามแผนงาน และประสานงานคณะทำงานร่วม และผู้นำชุมชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดการประชุม วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด

ที่ประชุมได้ร่วมกันสังเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท

ประเภทข้อมูลสถิติ / ตัวเลข ประกอบด้วย ข้อมูลด้านจำนวนประชากรภายในชุมชน ด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ (รายได้/เดือน/ปี) การศึกษา และการถือครองที่ดิน เป็นข้อมูลที่ได้รับจากหน่วยงานฝ่ายการปกครองที่มีบันทึกเป็นเอกสาร และได้นำมาตรวจสอบเพิ่มเติมเพื่อให้เป็นปัจจุบันที่สุด

ประเภทข้อมูลทั่วไป ประกอบด้วย ประวัติชุมชน สภาพที่ตั้งของชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน, น้ำ, ป่า) ประเพณีวัฒนธรรม การสนับสนุนจากภายนอก ปัญหา และความต้องการของแต่ละชุมชน และปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการอนุรักษ์ และฟื้นฟูสมุนไพรมูลฐานนี้ เป็นข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ผู้นำ และผู้รู้ในแต่ละชุมชน ซึ่งกำหนดให้มีหมู่บ้านละ 15 คน เป็นอย่างน้อย เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่หลากหลายความคิดเห็น จากนั้นจึงนำมาประมวลรวมให้เป็นในกลุ่มเดียวกัน

ในส่วนของข้อมูลที่แสดงถึงปัญหา และปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงถึงการอนุรักษ์ และฟื้นฟูพรรณพืชสมุนไพรในป่าภูมิลำถิ่น โดยภาพรวมมีข้อมูลที่เป็นลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ

ปัจจัยจากภายนอก

การสนับสนุน หรือ การหนุนเสริมของหน่วยงานภาครัฐ / เอกชนมีเป็นลักษณะของทีละโครงการ ซึ่งในแต่ละโครงการมักไม่ต่อเนื่องในระยะยาว และมีลักษณะของโครงการที่ไม่สอดคล้องกัน ทำให้กิจกรรมมีความหลักล้น

ข้อมูลความรู้ในระดับนโยบายที่เกี่ยวข้อง เช่น พ.ร.บ.ยา พ.ร.บ.ความหลากหลายทางชีวภาพ และเรื่องสิทธิบัตรยานั้น มีความเปลี่ยนแปลงไปบ้างในบางสาระสำคัญ และวิธีการ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ยังเข้าไม่ถึงชุมชน

กระแสของการนิยมใช้สมุนไพรในการบริโภค และใช้เป็นสิ่งประกอบในเครื่องอุปโภค ในสังคมไทยปัจจุบันถือว่าค่อนข้างมาแรง ดังนั้น ความพยายามในการใช้พรรณพืชสมุนไพรในเชิงพาณิชย์จึงมีมากขึ้นตามตัว ส่งผลให้ป่าภูมิลำถิ่นก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีบุคคลจากภายนอกเข้ามาช่วงชิงทรัพยากรไป

กิจกรรมในระดับเครือข่ายหมอพื้นบ้าน เช่น สภามหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ และอื่น ๆ ขาดความต่อเนื่องซึ่งเชื่อว่าจะเกิดจากโครงสร้างในระดับนโยบายรัฐที่มีผลต่อกระบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน

ปัจจัยจากภายใน

1. การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มยังมีเป้าหมายร่วมกันที่ไม่ชัดเจน
2. การทำกิจกรรมยังคงขาดความต่อเนื่อง ซึ่งส่วนหนึ่งจากปัจจัยนี้เกิดจากการสนับสนุนจากภายนอกที่ไม่มีแผนรองรับในระยะสิ้นสุดโครงการนั้นๆ
3. ทางกลุ่มหมอยา ยังขาดการรวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องให้ให้เป็นระบบ และเป็นองค์รวมของกลุ่ม เช่น จำนวน / ชนิด ของพรรณพืชสมุนไพรในพื้นที่ ตัวที่เด่น(เป็นจุดขายของพื้นที่) วิธีการขยายพันธุ์ การรักษาโรคด้วยการแพทย์แผนไทย เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ในถิ่นที่และตัวหมอแต่ละคนมี แต่ยังไม่มีการรวบรวมที่กลุ่ม หรือเคยมีการรวบรวมแล้วโดยกลุ่มองค์กรต่างๆ ที่ไม่เป็นปัจจุบัน และที่สำคัญคือ ข้อมูลเหล่านั้นชุมชน/ตัวหมอยา และกลุ่มหมอไม่ได้ใช้ประโยชน์
4. การถอดบทเรียนในการดำเนินการที่ผ่านมาของกลุ่ม เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไข นั้น ยังไม่มีการทำอย่างเป็นระบบ
5. การพัฒนาเทคนิค และวิธีการในการแปรรูปสมุนไพร เพื่อใช้ประโยชน์ในวงกว้าง หรือที่เรียกว่าตามกระแสยังไม่มี
6. กระบวนการในการสืบทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ในแต่ละชุมชนยังไม่มี

ประชุมนำเสนอผลการศึกษาชุมชน

หัวหน้าทีมวิจัย และผู้ช่วย จัดเตรียมเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งหมดเพื่อนำเสนอต่อที่เวทีประชุม ซึ่งประกอบด้วย ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเป้าหมายตามโครงการ บทสรุปจากการวิเคราะห์ระบบชนบท และประเมินสถานการณ์อดีต ปัจจุบัน อนาคต และปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการอนุรักษ์ และฟื้นฟูพรรณพืชสมุนไพรในป่าภูสิงห์ พร้อมแผนกิจกรรมในช่วงระยะที่สอง และแนวทางการทำงานร่วมกับชุมชนในระยะต่อไป

ประสานงานคณะทำงานที่ประสานงานหลักในแต่ละชุมชน เพื่อกำหนดวัน เวลา สถานที่ในการจัดประชุม พร้อมการประสานผู้เข้าร่วม ซึ่งประกอบด้วย ผู้นำอย่างเป็นทางการของชุมชน คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อ.บ.ต. และผู้นำทางความคิดในชุมชน ผู้อาวุโส ผู้ทรงความรู้ หมอยาพื้นบ้าน ผู้นำชาวบ้าน ชาวบ้านทั่วไปในพื้นที่เป้าหมาย และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

บรรยากาศในเวทีที่ประชุมเป็นไปอย่างกันเอง กล่าวคือ ผู้เข้าร่วมต่างรับฟังข้อมูลต่างๆ และความคิดเห็นเพิ่มเติม ทำให้คณะทำงานวิจัยสามารถได้รับข้อมูลที่มีความเห็นร่วมกัน และต่อประเด็นการวิเคราะห์ระบบชนบท และการประเมินสถานการณ์ฯ นั้น ผู้เข้าร่วมประชุมหลายท่านมีความเห็นตรงกัน พร้อมแสดงความคิดเห็นที่ค่อนข้างพ้องต้องกัน ซึ่งคณะทำงานวิจัยหวังว่า การรับรู้ร่วมกันครั้งนี้ จะมีการสื่อสารบอกต่อกันในวงกว้าง อันจะเป็นแนวทางหนึ่งในการรณรงค์ให้สมาชิกของแต่ละชุมชนเข้าใจสถานการณ์ที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบันของชุมชน

หลังจากนี้หัวหน้าทีม และผู้ช่วยนักวิจัย ดำเนินการจัดเรียบเรียงรายละเอียดเอกสารที่ได้รับจากการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด พร้อมดำเนินการจัดทำรายงานความก้าวหน้า ช่วงระยะที่ 1 เพื่อนำเสนอต่อ สกว.ภาคต่อไป และจัดเตรียมแผนในการดำเนินการตามกิจกรรมที่ 5 คือ การระดมรายชื่อพรรณพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในป่าชุมชน และในระบบนิเวศน์ต่างๆของป่าภูลังกา โดยการประสานงานร่วมกับกลุ่มหมอมพื้นบ้านป่าภูลังกา พร้อมกำหนดช่วงเวลาในการดำเนินงานร่วมกัน

ศึกษา และรวบรวมพรรณพืชสมุนไพรป่าภูลังกา

1. ระดมรายชื่อพรรณพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในป่าชุมชน และในระบบนิเวศน์ต่างๆ ป่าภูลังกา

หัวหน้าทีม และผู้ช่วยทีมวิจัย ประสานงานไปยังคณะทำงานที่รับผิดชอบหลักในแต่ละชุมชน เพื่อวางจังหวะเวลาในการดำเนินการตามแผนงาน และ ประสานงานกับกลุ่มหมอมพื้นบ้านป่าภูลังกา เพื่อจัดเวทีคุยกลุ่มย่อยในการระดมรายชื่อพรรณพืชสมุนไพร กำหนดช่วงเวลาในการดำเนินงาน ซึ่งหมายถึง การจัดเวทีคุยในรายละเอียดของแผนงาน การรวบรวมเอกสาร(ถ้ามี) ที่หมอมพื้นบ้านแต่ละท่านมี การประชุมครั้งที่ 2 เพื่อรวบรวมข้อมูลทั้งหมด พร้อมการตรวจสอบร่วมกัน

คณะทำงานได้จัดเวทีคุยกลุ่มย่อยกับกลุ่มหมอมพื้นบ้าน และผู้รู้ในแต่ละชุมชน ประเด็นหลักในการคุยในกลุ่มย่อยครั้งนี้ ประกอบด้วย ความจำเป็น ความสำคัญในการรวบรวมรายชื่อพรรณพืชสมุนไพร การจัดกลุ่ม /หมวดหมู่ของพรรณพืชสมุนไพรที่มีทั้งหมด การรวบรวมข้อมูล(รายชื่อ) ที่หมอมยาแต่ละท่านได้ทำได้ (ถ้ามี) หรือ เอกสารทางวิชาการอื่นๆ ที่ได้เคยมีบุคคล/องค์กรใดๆ ได้มารวบรวมไว้กับทางกลุ่มหมอมพื้นบ้านในช่วงเวลาที่เคยทำกิจกรรมร่วมมาก่อนนี้ ความคิดเห็น / ความคาดหวังของกลุ่มหมอมพื้นบ้านในการทำกิจกรรมนี้

และจากการพูดคุยทุกคนที่เข้าร่วมเห็นว่า เป็นสิ่งที่ควรจะทำให้ เนื่องจากองค์ความรู้เหล่านี้ต่างคนก็มีไว้ แต่ยังไม่มีการรวบรวมไว้ให้ประโยชน์ร่วม ในขณะที่เดียวกันสมุนไพรบ้างตัวลดลง สูญหาย หรือมีการพัฒนาขยายพันธุ์ไว้เพิ่ม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำให้ให้เป็นข้อมูลปัจจุบัน ตลอดจนเห็นความกับ

กิจกรรมต่อเนื่อง คือการสำรวจพื้นที่จากระบบนิเวศที่หลากหลายของป่าภูลังกา การลงในรายละเอียดของสรรพคุณยาแต่ละชนิดในการรักษาโรค ตลอดจนการรวบรวมเป็นรูปเล่มเพื่อความสะดวก และเป็นประโยชน์ต่อการใช้งานของกลุ่มพร้อมให้เป็นแนวทางหนึ่งในการรณรงค์เสริมองค์ความรู้แก่กลุ่มเยาวชนในพื้นที่ได้อีกทางหนึ่ง

2. สำรวจพื้นที่จากระบบนิเวศที่หลากหลายของป่าภูลังกา

หัวหน้าทีม และผู้ช่วยทีมวิจัยประสานงานคณะทำงานที่รับผิดชอบหลักในแต่ละชุมชนเพื่อวางจังหวะเวลาในการดำเนินการตามแผนงาน และ ประสานงานกับกลุ่มหมอยาพื้นบ้านป่าภูลังกา เพื่อสำรวจพื้นที่จากระบบนิเวศที่หลากหลายของป่าภูลังกา พร้อมทั้งเตรียมวัสดุ – อุปกรณ์ในการดำเนินงานสำรวจ

เดิมทีนั้น ทีมวิจัย จะให้โรงเรียนพาเด็กนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมด้วย แต่เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงฤดูฝน การเดินทางไม่ค่อยสะดวก จึงปรับกิจกรรมการสำรวจใหม่ โดยให้ตัวแทนที่รับผิดชอบของแต่ละหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล สาเหตุอีกอย่างก็คือในช่วงที่จัดกิจกรรมเป็นช่วงฤดูการทำนาของชาวบ้าน ทีมวิจัยหลายคนต้องช่วยครอบครัว ซึ่งการดำเนินกิจกรรมสำรวจระบบนิเวศที่หลากหลายของป่าภูลังกาดำเนินไปอย่างไม่ต่อเนื่อง และไม่มีเวลาเก็บหน้า ข้อมูลที่ได้ก็จะมีสมบูรณ์ ถึงแม้มีการดำเนินการใหม่แต่ก็ไม่เก็บหน้า

3. ระดมความคิดเห็น และความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรจากผู้รู้

หัวหน้าทีม และผู้ช่วยทีมวิจัยประสานงานคณะทำงานที่รับผิดชอบหลักในแต่ละชุมชนเพื่อวางแผนงานระดมความคิดเห็น และความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรจากผู้รู้ และประสานงานกับกลุ่มหมอยาพื้นบ้านป่าภูลังกา

ใช้แบบสอบถามในการเก็บข้อมูล เนื่องจากการจัดเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นนั้นผู้รู้หลายคนหวงวิชาไม่ยอมให้ข้อมูลที่ตัวเองรู้ โดยการแบ่งกันไปสอบถามตามชุมชนต่าง ๆ แต่เนื่องจากคณะทำงานส่วนใหญ่มีอายุมาก สายตาไม่ค่อยดี และเขียนหนังสือไม่ได้ การจัดทำแบบสอบถามจึงเป็นไปด้วยความล่าช้า

บทที่ 3

บริบทชุมชน และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

บริบทชุมชนบ้านหนองชน ตำบลหนองชน อำเภอนาทม จังหวัดนครพนม

ประวัติชุมชน

เดิมชาวบ้านบ้านหนองชน ได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากอุบลราชธานี โดยมีนายด้วน บุตรสอน พร้อมภรรยา(นางตัน บุตรสอน) นายอินทร์วงศ์ พุทธกัง นายเชียงน้อย บุตรสอน และนายสีลา เชิดสะภู พร้อมภรรยา (นางนาเชิด สะภู)

จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าว่า ก่อนปี พ.ศ. 2440 มาตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านประทายโช่ ก่อน 1 ปี ต่อมาได้เดินทางหาที่ทำกินใหม่ เมื่อเดินทางมาถึงหนองน้ำใหญ่ ได้พำนักรอยู่ 1 คืน ได้เห็นสัตว์ป่าละมา กินน้ำ หลังจากนั้นสัตว์ทั้งหลายได้สู้กัน(ชนกัน) อยู่ตลอดเวลา และมีความพอใจในหนองน้ำนี้ นายอินทร์วงศ์ พุทธกัง จึงตั้งชื่อหนองน้ำนี้ว่า "หนองชน"

หลังจากนั้นได้กลับไปยังบ้านประทายโช่ เพื่อชักชวนกันเข้ามาตั้งถิ่นฐาน อยู่ในบริเวณดังกล่าวอยู่ได้ประมาณ 10 ปี จึงได้ย้ายที่อยู่ใหม่ เพราะได้เกิดโรคระบาด ซึ่งได้ย้ายไปอยู่ฝั่งทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหนองชน ตั้งชื่อว่า "บ้านดอนโพน" ซึ่งตั้งชื่อตามห้างโพนดักเสือที่มาลักรกิน "วัว-ควาย" ทุกวัน แต่ชื่อบ้านดอนโพนนั้นไม่มีใครเรียก เลยกลับมาเรียกชื่อว่า บ้านหนองชน เหมือนเดิมถึงปัจจุบัน เรียกว่าบ้านหนองชน และในปี พ.ศ.2533 ได้แยกเขตการปกครองออกอีก 1 หมู่บ้าน คือบ้านหนองชน หมู่ที่ 8 และมีผู้นำจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

ผู้นำในหมู่บ้านหนองชน หมู่ 1

1. นายอินทร์วงศ์	พุทธรัง	2. นายลา	เกิดชาวนา
3. นายเป่	พุทธรัง	4. นายคำเบียง	เชิดสะภู
5. นายสนิท	บุตรสอน	6. นายสนชัย	นันทะวงศ์
7. นายสุธรรม	สิมมา		
8. นายสมรักษ์	หาญจิต (เป็นกำนัน คนปัจจุบัน)		

ผู้นำในหมู่บ้านหนองชน หมู่ 8

1.นายกตาท	กลางโคตร	2.นายสง	พุทธกิจ
3.นายเสาร์	บุตรสอน	4.นายบุญมี	พุทธกิจ (เป็นผู้ใหญ่บ้าน คนปัจจุบัน)

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	จรด	พื้นที่หมู่บ้านเทพนิมิตร
ทิศใต้	จรด	ลำน้ำเมา
ทิศตะวันออก	จรด	บ้านโนนสว่าง
ทิศตะวันตก	จรด	บ้านคำแม่นาง

ลักษณะภูมิประเทศ

บ้านหนองชน อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนดงเมา และป่าสงวนป่าภูสิงห์ สภาพพื้นที่ส่วนมากจะเป็นราบ และที่ราบลุ่มเป็นบางส่วน มีหนองน้ำที่สำคัญ คือ หนองชน อยู่ทางทิศตะวันออกของชุมชน และลำห้วยที่สำคัญคือ ลำน้ำเมาอยู่ทางทิศตะวันตกของชุมชน

ชาวบ้านได้อนุรักษ์พื้นที่ป่าไว้เพื่อการใช้สอย และเพื่อการอนุรักษ์ ในรูปแบบป่าชุมชน อยู่ทางทิศใต้ของชุมชน ลักษณะดินเป็นดินทรายปนลูกรัง มีพื้นที่การถือครอง ประมาณ 6,105 ไร่ (รวมบ้านหนองชนหมู่ 1 และ หมู่ 8)

จำนวนประชากร

บ้านหนองชนหมู่ 1	มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 140 ครัวเรือน จำนวนประชากร 783 คน แยกเป็นชาย จำนวน 390 คน และ หญิง จำนวน 393 คน
บ้านหนองชนหมู่ 8	มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 154 ครัวเรือน จำนวนประชากร 744 คน แยกเป็นชาย จำนวน 424 คน และ หญิง จำนวน 320 คน
รวมประชากรทั้ง 2 หมู่	มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 294 ครัวเรือน จำนวนประชากร รวม 1,527 คน แยกเป็นชาย จำนวน 814 คน และ หญิง จำนวน 713 คน

การตั้งถิ่นฐาน

ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเป็นแบบการขยายตัว เป็นการตั้งถิ่นฐานเฉพาะที่อยู่อาศัย และภายในหมู่บ้านมีลักษณะเป็นการตั้งบ้านเรือนแบบตามสายกลุ่มเครือญาติเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ในบริเวณพื้นที่รอบชุมชนจะเป็นพื้นที่ทำนาล้อมรอบ

การคมนาคม

การเดินทางภายในชุมชน และติดต่อกับภายนอก เป็นถนนคอนกรีต ,ลาดยาง และลูกรังในบางส่วน ชุมชนหนองชน อยู่ห่างจากอำเภอนาทม ประมาณ 12 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดนครพนม ประมาณ 120 กิโลเมตร มีรถประจำทางวิ่งบริการรอบเช้า – เย็น พร้อมรถรับจ้างทั่วไป การสื่อสาร มีโทรศัพท์สาธารณะภายในหมู่บ้าน และโทรศัพท์มือถือ

การศึกษา

ชาวบ้านที่เข้ารับการฝึกอบรมเรื่องสุขภาพอนามัย ในปี 2547 ในบ้านหนองชน หมู่ 1 จำนวน 10 คน แยกเป็นชาย 5 คน และหญิง 5 คน บ้านหนองชนหมู่ 8 จำนวน 7 คน แยกเป็น ชาย 1 คน และหญิง 6 คน

สภาพเศรษฐกิจของชุมชน

การประกอบอาชีพหลัก

ภายในชุมชนบ้านหนองชนหมู่ 1 และ หมู่ 8 มีอาชีพหลัก คือ ภาคเกษตรกรรม มีการผลิตทั้งพืช และสัตว์ โดยเฉพาะการปลูกข้าว ส่วนมากจะปลูกฤดูนาปี อาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ปลูกเพื่อบริโภค และขายบ้างเล็กน้อย พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูกจะเป็นพันธุ์ข้าว กข 6. และ มะลิ 105 และนิยมปลูกพืช คือ ยางพารา เป็นจำนวนมาก พร้อมทั้งมีแนวโน้มว่าจะมีเพิ่มมากขึ้น ซึ่งแยกรายละเอียดได้ดังนี้

1) ทำนา : ครบรอบที่ทำนาทั้งสิ้น แยกเป็น บ้านหนองชนหมู่ 1 จำนวน 135 ครัวเรือน เนื้อที่ ประมาณ 1,038 ไร่ บ้านหนองชนหมู่ 8 จำนวน 150 ครัวเรือน เนื้อที่ประมาณ 1,000 ไร่ ผลผลิตโดยเฉลี่ย ประมาณ 350 – 380 กิโลกรัม / ไร่

2) การทำสวน / ทำไร่ : พื้นที่ในการทำสวน / ทำไร่ ส่วนมากจะเป็นยางพารา ปลูกไม้ผลบ้างเล็กน้อย แยกจำนวนเนื้อที่ได้ คือ บ้านหนองชนหมู 1 มีพื้นที่ทำสวน / ไร่ ประมาณ 665 ไร่ และบ้านหนองชนหมู 8 ประมาณ 796 ไร่ ผลผลิตด้านยางพารายังไม่ได้รับ เพราะปลูกยังไม่ถึงอายุของพืช (จำนวน 5 ปี)

3) การเลี้ยงสัตว์ใหญ่ : แยกได้คือ บ้านหนองชนหมู 1 ชาวบ้านเลี้ยงโค จำนวน 60 ตัว กระบือ จำนวน 104 ตัว บ้านหนองชน หมู 8 เลี้ยงโค จำนวน 48 ตัว และ กระบือ จำนวน 252 ตัว ส่วนสัตว์อื่นๆ นั้น เลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหารในครัวเรือน คือ เป็ด และ ไก่

การประกอบอาชีพรอง / อาชีพเสริม

ในหมู่บ้านหนองชน ทั้ง 2 หมู่ นอกจากการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักแล้ว ยังมีอาชีพเพื่อเสริมรายได้ เช่น กลุ่มไม้กวาด , ทำดอกไม้ และ อาชีพรับจ้าง ส่วนมากจะไปรับจ้างนอกฤดูกาลทำนา ในช่วงเดือน มกราคม – เดือนเมษายน ของทุกปี

รายได้จากการประกอบอาชีพ แยกได้ดังนี้

1) บ้านหนองชนหมู 1 : มีรายได้จากการประกอบอาชีพในทุกประเภทร่วมกันต่อปี คือ

รายได้ 10,000 – 19,999 บาท / ปี	จำนวน 14 ครัวเรือน
รายได้ 20,000 – 29,999 บาท / ปี	จำนวน 72 ครัวเรือน
รายได้ 30,000 – 49,999 บาท/ปี	จำนวน 18 ครัวเรือน
และไม่ทราบ	จำนวน 36 ครัวเรือน

2) บ้านหนองชน หมู 8 : มีรายได้จากการประกอบอาชีพในทุกประเภทร่วมกันต่อปี คือ

รายได้ 20,000 – 29,999 บาท / ปี	จำนวน 120 ครัวเรือน
รายได้ 30,000 – 49,999 บาท/ปี	จำนวน 10 ครัวเรือน
รายได้ 50,000 - 99,999 บาท/ปี	จำนวน 10 ครัวเรือน
และไม่ทราบ	จำนวน 14 ครัวเรือน

รายจ่ายจากการประกอบอาชีพ แยกได้ดังนี้

1) บ้านหนองชนหมู 1 : มีรายจ่ายในทุกประเภทร่วมกันต่อเดือน คือ

รายจ่าย ต่ำกว่า 2,000 บาท / เดือน	จำนวน 30 ครัวเรือน
รายจ่าย 2,000 - 3,999 บาท / เดือน	จำนวน 56 ครัวเรือน
รายจ่าย 4,000 – 5999 บาท / เดือน	จำนวน 18 ครัวเรือน
และไม่ทราบ	จำนวน 36 ครัวเรือน

2) บ้านหนองชนหมู่ 8 : มีรายจ่ายในทุกประเภทร่วมกันต่อเดือน คือ

รายจ่าย ต่ำกว่า 2,000 บาท / เดือน จำนวน 50 ครั้วเรือน
 รายจ่าย 2,000 - 3,999 บาท / เดือน จำนวน 20 ครั้วเรือน
 รายจ่าย 4,000 - 5,999 บาท / เดือน จำนวน 20 ครั้วเรือน
 รายจ่าย 6,000 - 7,999 บาท / เดือน จำนวน 40 ครั้วเรือน
 รายจ่าย 8,000 - 9,999 บาท / เดือน จำนวน 10 ครั้วเรือน
 และ 10,000 บาทขึ้นไป / เดือน จำนวน 14 ครั้วเรือน
 และไม่ทราบ จำนวน 36 ครั้วเรือน

วัฒนธรรม / ประเพณี

ชุมชนหนองชน นับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก และนับถือศาสนาคริสต์ จำนวน 14 ครั้วเรือน มีวัด / สำนักสงฆ์ จำนวน 3 แห่ง โบสถ์พระคริสต์ 1 แห่ง มีประเพณีที่ยังคงรักษาสืบทอดกันมา เช่น การทำ บุญเบิกบ้าน บุญเข้าพรรษา - ออกพรรษา บุญพระเวสสันดร บุญบั้งไฟ ทั้งนี้ข้อห้ามทางประเพณีที่มี คือ ในวันพระ และวันที่มีคนตายภายในชุมชน ห้ามทำงานโดยเฉพาะด้านการใช้แรงงานสัตว์ และห้าม นำข้าวไปสี เป็นข้อห้ามที่ชุมชนนับถือมาก

การจัดการแก้ไขปัญหา เมื่อมีความขัดแย้งกันภายในชุมชนส่วนมาก จะมีการพูดคุย โดยนำผู้ เฒ่า และผู้นำภายในหมู่บ้านเป็นผู้ไกลเกลี่ย เพราะชุมชนนี้เป็นชุมชนเก่าแก่ มีระบบสายเครือญาติสูง มีการนับถือ เคารพผู้อาวุโส เป็นหลัก ถ้ามีความผิดจริง ก็จะลงโทษด้วยวิธีการ "ขอขมา" หรือทำขวัญ หรือ การปรับเป็นเงินเพียงเล็กน้อย แต่หากมีความผิดร้ายแรงเกินสมควรก็จะดำเนินการตามกฎหมาย เป็นรายๆ ไป

ทรัพยากรธรรมชาติ

ในพื้นที่บ้านหนองชน เป็นชุมชนหนึ่งที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่คงความอุดมสมบูรณ์ เช่น ป่าไม้ และแหล่งน้ำ ความสมบูรณ์ของพื้นดิน และสัตว์ต่างๆ ซึ่งแยกได้ คือ

แหล่งน้ำ

มีแหล่งน้ำที่สำคัญที่ชาวบ้านได้รับประโยชน์ในการยังชีพ ดังนี้

หนองชน : เนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ อยู่ทางทิศตะวันออกของชุมชน ลักษณะโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม ล้อมรอบที่ทำนาของชาวบ้าน ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ด้านการเกษตร เลี้ยงสัตว์ และ จับสัตว์น้ำเพื่อการบริโภค มีน้ำในตลอดปี สภาพปัญหา คือ มีการชะล้างของหน้าดิน ทำให้หนองน้ำมีความตื้นเขิน

ลำน้ำเมา : ซึ่งทางทิศใต้ของชุมชน ต้นกำเนิดของลำน้ำเมา มาจาก “บึงโพงหลง” อ.บึงโพงหลง จ.หนองคาย ซึ่งเป็นแหล่งน้ำของโลก และมีลำห้วยหลายสายที่ไหลมาจดกับลำน้ำเมา ไหลผ่าน คือ บ้านนาดี หมู่ 5 ,บ้านนาดีหมู่ 6 ,บ้านเทพนิมิตร และ บ้านหนองชน หมู่ 8 ไหลลงไปพื้นที่แม่น้ำสงครามลักษณะโดยทั่วไป มีความกว้างประมาณ 7-8 เมตร ลึกประมาณ 4 – 5 เมตร มีน้ำตลอดปี สองฝั่งลำห้วยเป็นป่าไผ่เป็นหลัก มีความอุดมสมบูรณ์ / มีความหลากหลายทางธรรมชาติ บางพื้นที่ / บางระยะ ของสายน้ำจะเป็นลักษณะของ ทาม ชาวบ้านใช้ประโยชน์ ในด้านการเกษตรกรรม การเลี้ยงสัตว์ และ เป็นแหล่งอาหารน้ำ ของชุมชน หรือ คนทั่วไป ในบริเวณทั้งสายน้ำ

แหล่งน้ำที่จัดสร้างโดยองค์กรภาครัฐ และองค์กรท้องถิ่น

มีจำนวน 4 แห่ง คือ ฝ่ายหนองชน ฝ่ายห้วยเบือก 2 แห่ง และฝ่ายห้วยสวด

แหล่งน้ำเพื่อการบริโภค และ อุปโภค

ภายในพื้นที่หมู่บ้านหนองชน มีแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค / บริโภค โดยการจัดสร้างจากภาครัฐ ,องค์กรท้องถิ่น และกำลังทรัพย์ของชุมชน ดังนี้

1) ระบบประปา บ้านหนองชนทั้ง 2 หมู่ ใช้น้ำร่วมกับบ้านเทพนิมิตร จำนวนครัวเรือนที่ได้รับประโยชน์ ในบ้านหนองชน หมู่ 1 จำนวน 183 ครัวเรือน และ บ้านหนองชน หมู่ 8 จำนวน 154 ครัวเรือน

2) บ่อน้ำตื้น (เฉพาะใช้การได้) หนองชนหมู่ 8 มีจำนวน 7 บ่อ ผู้ที่ได้รับประโยชน์รวมประมาณ 50 ครัวเรือน

ทรัพยากรดิน

ส่วนใหญ่ที่ดินถูกใช้ในรูปแบบของการเกษตรกรรม โดยเฉพาะ การทำนา การปลูกไม้ผล และ ยางพารา นอกจากนี้พื้นที่ส่วนใหญ่ จะเป็นการใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์ เช่น โค ,กระบือ

ลักษณะของดินภายในหมู่บ้านหนองชนทั้ง 2 หมู่ มีสภาพไม่ดีนัก กล่าวคืออาจเป็นผลกระทบจากการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม และสาเหตุอื่น เช่น ในอดีตที่ผ่านมา ชาวบ้านส่วนใหญ่ จะใช้ประโยชน์ในการปลูกข้าวไร่ ,ปลูกมันสำปะหลัง และการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยูคา ลิปดัส และ อ้อย และในปัจจุบันยังมีการปลูกยางพารา เป็นหลัก ซึ่งพืชเหล่านี้มักจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของหน้าดิน ทำให้สภาพดินเสื่อมโทรม ขณะเดียวกันชาวบ้านยังขาดการปรับปรุงดูแลรักษาสภาพดินที่ถูกต้อง และต่อเนื่อง

ทรัพยากรป่าไม้

ชุมชนบ้านหนองชน หมู่ 1 และ หมู่ 8 ได้มองเห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชนอย่างมาก พร้อมทั้งมีความตื่นตัว ในด้านการฟื้นฟู ,การอนุรักษ์ และ การใช้ประโยชน์ให้มีความยั่งยืน มองเห็นได้จากอดีตที่ผ่านมา เช่น

เมื่อปี พ.ศ.2534-2535 ชาวบ้านได้รวมตัวกันคัดค้าน การสัมปทานตัดไม้จาก องค์การอุตสาหกรรมฯ (ออป.) ซึ่งผลจากการคัดค้านนั้น ทาง ออป.ได้ยุติการตัดไม้ในพื้นที่

เมื่อปี พ.ศ.2538 ชาวบ้านได้จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนร่วมกับเครือข่ายคณะกรรมการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าไม้ ป่าภูลังกา พร้อมประสานงานกับองค์กรภาครัฐ และเอกชน เช่น ฝ่ายปกครอง , ป่าไม้ ระดับอำเภอ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ,สมัชชาชนวนาชาวไร่ภาคอีสาน(สศท.) และ โครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนภาคอีสาน(คทอ.)

เมื่อปี 2546 ได้รับพระราชทาน “ธงเขียว” จาก สมเด็จพระบรมราชินีนาถ เนื่องในวาระการเป็นชุมชนตัวอย่าง กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พื้นที่ที่ชาวบ้านได้กันไว้เพื่อเป็นป่าชุมชน รวมเนื้อที่ประมาณ 1,200 ไร่ แยกรายละเอียดในแต่ละลักษณะป่าได้ ดังนี้

1) ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ จำนวน 1 แปลง เนื้อที่ประมาณ 600 ไร่ เป็นป่าดิบแล้ง มีสภาพป่าที่สมบูรณ์ อยู่ในเขตพื้นที่ป่าดงเนา ชาวบ้านมีกฎหมายมิให้ใช้ประโยชน์ในทุกๆ ด้าน

2) ป่าชุมชนเพื่อการใช้สอย จำนวน 1 แปลง เนื้อที่ประมาณ 400 ไร่ สภาพเป็นป่าเต็งรัง และป่าดิบแล้งเป็นบางส่วน เป็นป่ากำลังฟื้นตัว ค่อนข้างสมบูรณ์ อยู่ติด หรือต่อเนื่องจากป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ เป็นแหล่งเก็บหาของป่า และอาหารต่างๆ ตามฤดูกาล เช่น เห็ด , แมลงต่างๆ ,ผัก ,สมุนไพร และ ไม้ใช้สอย แต่ในการใช้ประโยชน์ดังกล่าว จะต้องอยู่ในความดูแลของคณะกรรมการป่าชุมชน

3) ป่าเพื่อวัฒนธรรม / ป่าช้า จำนวน 1 แปลง เนื้อที่ประมาณ 200 ไร่ สภาพป่าเป็นป่าเต็งรัง ใช้ประโยชน์เฉพาะพิธีกรรมคนตายเท่านั้น

บทลงโทษในพื้นที่ป่าชุมชนทั้ง 3 แปลง

หากใครไม่ทำตามข้อบังคับ / ผิดผิด จะใช้เวทีชาวบ้านในการพิจารณาความ หากความผิดไม่มากจะเป็นการว่ากล่าวตักเตือน แต่หากก่อให้เกิดความเสียหายแน่ชัด จะเป็นโทษปรับเป็นเงิน (นำเงินไปเข้ากองทุนชุมชน) และหากผู้กระทำผิดไม่ยอมรับผลจากการพิจารณาดังกล่าว หรือยังคงมีการปฏิบัติซ้ำ คณะกรรมการฯ จะดำเนินการตามกฎหมาย

การจัดการ / กิจกรรมป่าชุมชน

- การปลูกป่าเสริม ปลูกพันธุ์ไม้เพิ่มเติม
- การจัดทำป้าย และ แนวเขตป่าให้ชัดเจน (พร้อมการหมั่นตรวจสอบ)
- การรณรงค์ภายในชุมชน
- การตรวจป่า เช่น บุคคลที่มีที่ดินทำกินติดกับเขตป่าชุมชน จะเป็นผู้สังเกตการณ์ และดูแลเป็นหลัก

คณะกรรมการป่าชุมชน

คณะกรรมการหมู่บ้าน ทั้งในหมู่บ้านหนองชนหมู่ 1 และ หมู่ 8 จะเป็นผู้รักษากฎระเบียบ โดยชาวบ้านจะรวมกันดูแล หรือ มีส่วนร่วมทุกคน

การถือครองที่ดิน

ชาวบ้านที่มีที่ดินเป็นของตนเอง ในหมู่บ้านหนองชน หมู่ 1 จำนวน 135 ครัวเรือน และบ้านหนองชนหมู่ 8 จำนวน 150 ครัวเรือน

ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ในหมู่บ้านหนองชน หมู่ 1 จำนวน 5 ครัวเรือน และ บ้านหนองชน หมู่ 8 จำนวน 4 ครัวเรือน

ทั้งนี้ ที่ดินภายในชุมชนที่เป็นที่อยู่อาศัยนั้น ยังไม่มีเอกสารสิทธิ แต่ที่ดินที่เป็นที่ทำกินของชาวบ้าน มีเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.4-01 ก. ทั้งหมด

การใช้ประโยชน์ในที่ดิน

ชาวบ้านในชุมชนทั้ง 2 หมู่ จัดพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ โดย แบ่งออกเป็น 4 ประเภท และมีพื้นที่ระบุได้โดยเฉลี่ย ดังนี้

1. พื้นที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย : รวมทั้ง 2 หมู่ จำนวน 168 ไร่ เฉลี่ยครัวเรือนละ 2 งาน
2. พื้นที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม : ทำนา, ทำสวน ประมาณ 3,499 ไร่
3. พื้นที่ดินเพื่อการอนุรักษ์ และประโยชน์ใช้สอย : จัดเป็นป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์และใช้สอย ในพื้นที่ประมาณ 1,200 ไร่
4. พื้นที่ดินเพื่อการสาธารณะประโยชน์ร่วมกัน ระบุได้คือ
 - โรงเรียนระดับมัธยม ตามทะเบียน จำนวน 50 ไร่ ชาวบ้านมอบให้เพิ่มเติม 330 ไร่ รวมจำนวนพื้นที่ 380 ไร่
 - โรงเรียนระดับประถมศึกษา จำนวน 30 ไร่
 - ตลาดสดชุมชน จำนวน 4 ไร่
 - สถานีอนามัย จำนวน 4 ไร่
 - สภาตำบล จำนวน 12 ไร่
 - วัดบุญสงฆ์ จำนวน 3 ไร่ 2 งาน
 - วัดป่าดงธรรมวนาราม จำนวน 30 ไร่
 - วัดป่าสัมมานุสรณ์ จำนวน 100 ไร่

การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก

1. กลุ่มแม่บ้าน ซึ่งมีกิจกรรม ทำดอกไม้ / ทำไม้กวาด ได้รับการสนับสนุนจากพัฒนาชุมชน และ องค์การบริหารส่วนตำบล ให้การสนับสนุนในรูปแบบของงบประมาณ และ เทคนิคในการผลิต
2. กลุ่มผู้เลี้ยงโคและ กระบือ ได้รับการสนับสนุนจากกรมปศุสัตว์ สนับสนุนให้งบประมาณ และ พ่อพันธุ์ พร้อมทั้งให้สุขภาพสัตว์อย่างต่อเนื่อง
3. กองทุนเงินล้าน ,กองทุน กขคจ. จากกรมการปกครอง